

СТАНОВЛЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ ТА ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Статтю присвячено формуванню підприємницького законодавства в Україні. В ній розглядаються основні етапи розвитку підприємницького законодавства та необхідність удосконалення окремих його положень.

Підприємництво з історичної точки зору — це багатоаспектне явище, яке розвивається і сягає своїм корінням у давнину. Вже письмові джерела рабовласницького періоду (зокрема, періоду еллінізму) не тільки містять інформацію про підприємництво, що називалося господарюванням, його види, а й розповідають про необхідність забезпечення цієї діяльності відповідною етикою та знанням. Так, у праці «Економіка» давньогрецького філософа Ксенофонта [1] йдеться, поряд з розглядом питання про практику ведення господарства, про необхідність створення спеціальної науки господарювання.

Лише економічно вільний та юридично захищений виробник товарів і послуг, що має реальне право власності, господар, який прагне до ефективної праці, є об'єктивно зацікавлений у підтримці громадського правопорядку, в соціальній та національній згоді, в конструктивному розв'язанні питань розвитку економіки і громадянського суспільства. Ще Арістотель у своєму творі «Політика» [2] писав про це. «Тільки там, де у складі населення середні мають перевагу над обома крайностями (малися на увазі неіміщі та заможні) або над однією з них, державний устрій може розраховувати на усталеність; не може бути побоювання, що

багаті, ввійшовши у змову з бідними, повстануть проти середніх: ніколи ні ті, ні інші не погодяться бути рабами один одного, якщо ж вони намагатимуться створити таке становище, яке задовольняло б й тих, й інших, то їм не вдасться знайти іншого державного устрою, окрім середнього». І далі: «Чим державний устрій буде краще змішаний, тим він виявиться сталішим».

У розвитку підприємницьких відносин і законодавства в Україні умовно можна виділити чотири етапи:

- I — кінець XIX — початок XX ст.;
- II — з 1921 до початку 30-х років;
- III — з 1986 до 1991 рр.;
- IV — з 1991 р. по сьогоднішній день.

I етап характеризується тим, що в Російській імперії в кінці XIX і на початку XX ст. бурхливо розвивається підприємництво і формується нормативна база для регулювання підприємницьких відносин. Оскільки Україна входила до складу Російської імперії, то процеси, які відбувалися в той час, безумовно, впливали і на Україну. Для правового регулювання підприємницьких відносин на початку XX ст. в Російській імперії приймаються нормативні акти з питань торговельного, банківського, акціонерного та ін. законодавств. Також проводиться робота з підготовки проекту Цивільного уложення, яке покликане було регулювати в тому числі відносини в сфері підприємництва.

II етап розпочинається з проголошення радянською владою в 1921 р. нової економічної політики (НЕПу), яка стимулювала розвиток підприємницьких відносин після їх заборони та проведення політики військового комунізму. Підприємницькою діяльністю дозволяється займатися не тільки громадянам країни, а й іноземцям, що здійснювали інвестиції в економіку країни. З іноземними інвесторами укладалися концесійні договори. У 1922—1923 рр. був створений Головний концесійний комітет при Раді народних комісарів СРСР для залучення та управління іноземними інвестиціями [3]. В цей час приймається також значна кількість нормативних актів для регулювання підприємницьких відносин. До початку 30-х років згортається політика НЕПу та завершується II етап у розвитку підприємництва.

III етап розпочинається з 1986 р. Після тривалої перерви, коли підприємницька діяльність заборонялась і вважалася злочином, за який передбачалася кримінальна відповідальність, держава переглядає своє ставлення до підприємницької діяльності. Економіка Радянського Союзу потребувала реформування, і без відмови від державного втручання й регулювання усіх сфер життя та використання приватної ініціативи широких верств насе-

лення ефективно проводити реформи було неможливо. Тому робляться перші обережні кроки, спрямовані на зняття заборони займатися підприємницькою діяльністю. В цей час приймається цілий ряд нормативних актів, зокрема: Закон СРСР «Про кооперацію в СРСР», Основи законодавства про інвестиційну діяльність в СРСР, постанови Ради Міністрів «Про створення на території СРСР спільних підприємств за участю фірм капіталістичних країн та країн, що розвиваються», «Про порядок створення на території СРСР та діяльності спільних підприємств, міжнародних об'єднань і організацій СРСР та інших країн — членів РЕВ» та ін. Громадяни СРСР отримали можливість створювати спочатку кооперативи в сфері громадського харчування, побутового обслуговування, а згодом — створювати і малі підприємства. Таким чином, були зроблені перші кроки на шляху створення необхідних умов для розвитку та правового регулювання підприємницьких відносин.

Наступний, **IV етап** розпочинається з 1991 р. У цей час в Україні активно проводиться робота з підготовки та прийняття основних нормативних актів, покликаних врегулювати існуючі підприємницькі відносини. За цей період були прийняті базові нормативні акти, а саме: Закони «Про власність» від 07.02.91 р., «Про підприємництво» від 07.02.91 р., «Про підприємства в Україні» від 27.03.91 р., «Про банки та банківську діяльність» від 20.03.91 р., «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.91 р., «Про господарські товариства» від 19.09.91 р., «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.91 р., а також Укази Президента, декрети та постанови Кабінету Міністрів, нормативні акти міністерств і відомств [4]. Згадані нормативні акти можна назвати нормативними актами «першої хвилі», які характеризуються недосконалістю, суперечністю та непослідовністю в регулюванні підприємницьких відносин. Не могла не вплинути на якість нормативних актів необхідність їх швидкого прийняття, відсутність досвіду розробки таких нормативних актів.

Перші проблеми осіб, що виявили бажання зайнятися підприємницькою діяльністю, виникають на стадії створення та державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності.

При формуванні статутного фонду господарських товариств виникає ряд питань, відповіді на які чинне законодавство не дає. Наприклад, при створенні товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ) до моменту реєстрації кожен з учасників товариства повинен надати документ, що засвідчує факт внесення цим учасником 30 % його частки до статутного фонду товариства [5].

Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.91 р. (з наступними змінами і доповнення-

ми) надає право учасникам здійснювати внески до статутного фонду товариства не тільки грошовими коштами, а також майном та іншими майновими цінностями (в тому числі інтелектуальною власністю), не встановлюючи при цьому обов'язкового внесення 30 % внеску тільки грошовими коштами.

У випадку, якщо учасник товариства вносить свою частку виключно майном або інтелектуальною власністю, незрозуміло, який документ, що свідчить про сплату внеску до статутного фонду товариства, він повинен надати. Переконати банк видати учаснику товариства з обмеженою відповідальністю документ, що свідчить про внесення ним 30 % його частки майном або інтелектуальною власністю, видається дуже проблематичним, оскільки банк не виконує функцій аудиту та контролю за формуванням статутного фонду господарських товариств. На практиці в таких випадках використовують акт прийняття-передачі майна від учасників до товариства або висновок аудитора чи аудиторської фірми.

Очевидно, що цю прогалину в законодавстві необхідно якнайшвидше ліквідувати. Для цього можна використати один із шляхів, які виробила практика, або ж встановити вимогу формувати частку статутного фонду до моменту державної реєстрації (для ТОВ — 30 %) виключно грошовими коштами. При цьому документом, що підтверджує формування учасниками необхідних 30 % статутного фонду товариства до моменту державної реєстрації, буде довідка банку. З точки зору учасників товариства найбільш прийнятним було б збереження положення про можливість формувати статутний фонд майном та іншими майновими цінностями і підтверджувати це актом прийняття-передачі майна.

На етапі реєстрації посвідчені у нотаріуса установчі документи подаються до органу державної реєстрації, який повинен провести перевірку відомостей, вказаних у реєстраційній картці, комплектність пакету поданих документів, сформувати реєстраційну справу суб'єкта підприємницької діяльності та зафіксувати дату надходження документів у журналі обліку реєстраційних справ. При наявності всіх документів орган державної реєстрації повинен протягом 5 робочих днів з дня їх надходження внести дані реєстраційної картки до реєстру суб'єктів підприємницької діяльності та видати Свідоцтво про державну реєстрацію з проставленим ідентифікаційним кодом юридичної особи. Та навіть після набуття статусу юридичної особи суб'єкт підприємницької діяльності не зможе розпочати свою діяльність через деякі проблеми правового характеру при здійсненні підприємницької діяльності, що існують в Україні, а саме:

1. Новостворюваний суб'єкт підприємницької діяльності набуває статусу юридичної особи не з

моменту його реєстрації, а з моменту присвоєння йому ідентифікаційного коду та включення його до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ), тобто з моменту реєстрації в органах державної статистики.

2. Після цього суб'єкт підприємницької діяльності повинен особисто здійснити постановку на облік в органах державної статистики, Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування України, Фонду зайнятості населення та в податковому органі. В Постанові Кабінету Міністрів України «Про порядок державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності» № 740 від 25.05.98 р. така постановка на облік не регулюється.

Затримки з реєстрацією в органах Пенсійного фонду, органах соціального страхування, а також в органах Державної служби зайнятості та податкових органах можуть призвести до адміністративних штрафів. Тим більше, що строки реєстрації платників податків у вищезгаданих органах визначені самими ж органами в їхніх інструкціях, а не у відповідних законах.

Свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності та копія документа, що підтверджує взяття на облік юридичної особи в податковому органі, є підставою для відкриття рахунків у будь-яких банківських установах [6].

3. Протягом трьох робочих днів з дня відкриття або закриття рахунку суб'єкт підприємницької діяльності повинен надати особисто або надіслати на адресу відповідного податкового органу повідомлення про відкриття або закриття рахунку в банку.

4. Отримана довідка з банку про відкриття рахунку вважається підставою для отримання у відділі дозвільної системи районного відділення внутрішніх справ дозволу для виготовлення печатки та штамтів.

Однак, чи є необхідність в отриманні на цьому етапі дозволу в міліції на виготовлення печатки та штамтів, коли підприємець уже має свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності? Очевидно, що свідоцтво про державну реєстрацію, яке видано державним органом, має бути необхідною і достатньою підставою для виготовлення печаток та штамтів.

Вимоги щодо отримання цього дозволу у міліції, по суті, є ще одним адміністративним бар'єром на шляху створення суб'єкта підприємницької діяльності, для подолання якого вимагатимуться додаткові кошти і час.

Таким чином, п'ятиденного терміну державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності, встановленого законом відповідно до заявочного принципу, дотриматися на практиці неможливо, і він є юридичною фікцією.

Реально реєстрація займає понад місяць, протягом цього часу майбутній підприємець мусить «відвідати» щонайменше 11 установ, в т. ч. податкову міліцію, необхідність відвідування якої викликає великі сумніви. Особа, що бажає займатися підприємницькою діяльністю і створює для цього підприємство, повинна спочатку відвідати податкову міліцію. Виникає питання, для чого? Аргументи про те, що це передбачається для запобігання правопорушенням, є непереконливими. Для цієї мети необхідно використовувати інші методи й засоби, а не зобов'язувати всіх осіб, що створюють юридичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, обов'язково відвідувати податкову міліцію. Такий порядок свідчить лише про те, що державні органи відносяться до всіх без винятку майбутніх підприємців як до потенційних злочинців. Цього не повинно бути в демократичній, правовій державі.

5. З метою скорочення часу, необхідного для відкриття свого бізнесу, Постанова Кабінету Міністрів України [7] в п. 6 передбачає прискорену державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності. Постановою встановлені такі розміри плати за державну реєстрацію (перереєстрацію) суб'єктів підприємницької діяльності (реєстраційний збір): для громадян-підприємців — 1,5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; для юридичних осіб — 7 неоподатковуваних мінімумів громадян.

За прискорену (протягом одного дня) державну реєстрацію (перереєстрацію) суб'єктів підприємницької діяльності встановлено потрібний розмір відповідного реєстраційного збору. Таким чином, сума реєстраційного збору становитиме: для фізичних осіб — 25,5 грн. (76,5 грн. — за прискорену реєстрацію); для юридичних осіб — 119 грн. (357 грн. — за прискорену реєстрацію).

Якщо реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності можливо офіційно провести за один робочий день за умови сплати потрібного тарифу, то які фактори є головною причиною затримання реєстрації протягом декількох тижнів за встановлений звичайний тариф? Відповідь очевидна: по-перше, недосконалість, протиріччя законодавчих ак-

тів, які регламентують процес реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності; по-друге, бюрократичні дії осіб, зокрема тих, що безпосередньо займаються реєстрацією та розглядають дану адміністративну процедуру як додатковий спосіб збагачення.

Заради справедливості відзначимо, що в Постанові Кабінету Міністрів України [8] є пункт, згідно з яким передбачається захист суб'єкта підприємницької діяльності. Так, у п. 8 зазначається: «Встановити, що орган державної реєстрації відраховує заявнику 20 % реєстраційного збору за кожний прострочений день державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності, але не більше розміру внесеної заявником плати за державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності».

Але незрозуміло, яким чином здійснюватиметься сплата. За рахунок яких коштів? На який рахунок підприємцю буде перераховано ці гроші? Чи повинен підприємець оспорювати у суді 20 % за кожний прострочений день? Без відповіді на ці запитання запропонований механізм юридичного захисту викликає сумнів щодо можливості його застосування.

Отже, без обліку в Пенсійному фонді, податкової інспекції та інших державних органах суб'єкт підприємницької діяльності не зможе відкрити рахунок у банку, без довідки з банку не одержить дозвіл на виготовлення печатки і штампів і, як наслідок, не зможе займатися підприємницькою діяльністю.

Таким чином, новостворений суб'єкт підприємницької діяльності, який відповідно до закону набуває статусу юридичної особи з моменту державної реєстрації, насправді цього статусу набуває значно пізніше. Положення закону про те, що підприємство набуває статусу юридичної особи з моменту державної реєстрації є фікцією.

Вирішення зазначених проблем на законодавчому рівні надасть змогу зняти перешкоди, які виникають сьогодні при здійсненні підприємницької діяльності, та сприятиме її розвитку в Україні, що в свою чергу забезпечуватиме зростання рівня життя громадян.

1. Філософія. Збір. тв. у 2-х т. / За ред. Левченка П. І. — Харків: Юнікс, 1994; т. I, с 123.
2. Там само, с 232.
3. *Омельченко А. В.* Інвестиційне право. — К., 1999, с 15.
4. Див.: Предпринимательство Украины. Сб. норм, актов с ком. — К., 1999.
5. Див.: Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.1991.

6. Див. Інструкцію № 3 про відкриття банком рахунків у національній та іноземній валюті. Затв. Постановою правління Національного Банку України № 121 від 27.05.1996.
7. Постанова КМУ «Про порядок державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності» № 740 від 25.05.1998.
8. Постанова КМУ «Про порядок державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності» № 740 від 25.02.1998.

Solomenny V. R.

**SOME QUESTIONS OF THE IMPROVEMENT
AND FORMATION OF BUSINESS LAW IN UKRAINE**

The article is dedicated to the formation of the business law in Ukraine. It reviews the main stages of business laws' development and necessity of the improvement of it's special norms.